

DANIEL DOBIAŠ – SOŇA DOBIAŠOVÁ

O (ne)produktívnosti dichotómií v evolúcii liberálnej demokracie pri hľadaní lepšieho človeka a sveta

The work deals with the civilization trajectory of human reality which is marked by dichotomy of its own progressive and regressive features. In the intellectual tradition of Europe, there is the core of the desire to be recognized as a human being in an idea of dignity, freedom and moral will, supported by the power of human reason. The abovementioned characteristics limit and at the same time allow the reflection of steady conceptual structures in the evolution of modern liberal democracies. The perspective of awareness of ambiguity and paradoxical content of individual parameters of liberal democracy, ideologically shaped and fixed by worldviews of economic and political elites, from our point of view, is a mirror image of how those conditions differ from the standard assumptions formulated in theory.

Key words: liberal democracy; rationalism; idea of moral will; capitalism

Jedným z očividne jedinečných aspektov ľudskej existencie je legitímna snaha o racionálny prienik do dynamiky daného, nie však nemenného prostredia a pýtanie sa na základné predpoklady vlastnej neuchopiteľnej, protirečivou paradoxnosťou poznamenatej podstaty. V evolúcii základných atribútov myslenia a konania človeka je preto zjednocujúcou črtou neustála revízia ideových základov antropologicky determinovanej prítomnosti a budúcnosti, ktoré napísala minulosť. Na úrovni konceptualizácie kľúčových princípov¹ politiky, filozofie, histórie, ekonómie či náboženstva tak narážame na hľadanie autentického zmyslu

¹ Zápas o vytvorenie slobodného a spravodlivejšieho sveta uplatnením idey rozumu sa v intelektuálnej tradícii Európy realizuje na úrovni najvyššieho mravného a politického ideálu evolúciou obsahových metamorfóz dialektickej určenosti teórie a praxe, predmetnosti a ducha, jednotlivosti a všeobecnosti, respektíve časti a celku. Ide o koncentrovanú manifestáciu grandióznych projektov rezultujúcich do podoby metafyzickej substancie, regulujúceho princípu samého osebe, najvyššej a najvznešenejšej cnosti, predurčujúcej jej nositeľa k spôsobilosti na výkon moci, ako aj schopnosti človeka mravne transcendovať aktuálnu realitu a spravodlivo konať.

množstva teórií a pojmov, vznikajúcich často z náhodných praktických potrieb ľudských dejín. Keďže ich vzájomné pôsobenie vytvára podmienky na experimentovanie s politickými projektmi moderného sveta, napriek neurčitosti i veľkému množstvu potenciálnych obsahových implikácií sa ich v živom slede poznávacích aktivít pokúšame rozlíšiť a v konečnom dôsledku v nich identifikovať určité jadro inteligibilného významu.

Trajektória civilizačnej kultivácie v intelektuálnej tradícii Európy po stáročia smeruje k modernite charakterizovanej inštitúciami demokracie, liberalizmu a kapitalizmu.² Jej substanciálnym jadrom je presvedčenie, že svet je zákonitý a racionálny, že v zrkadle rozumu sa táto zákonitá racionálnosť sprístupňuje mysleniu, a preto je v možnostiach rozumu pochopiť ju a kontrolovať tak budúce perspektívy spoločenskej reprodukcie. Uvedená skutočnosť zároveň vymedzuje mantinely pre systematickú konceptualizáciu ideologickej agendy, rešpektujúcej dôstojnosť a slobodu ako esenciu ľudskosti za účelom povznesenia ľudstva a vytvorenia lepšieho sveta.

Napriek doktrínalnej jednote o konečnom zdokonalení človeka a sveta prostredníctvom rozumu, mravnej vôle a vedeckého pokroku však stále stojíme pred problémom klasifikácie toho, čo znamená byť moderný. Pred problémom, na ktorý upozornil už americký básnik *John Ashbery*, keď napísal: „*Zajtrašok je ľahká vec, ale dnešok je nezmapovaný.*“ Skutočnou slabosťou antropologicky podmienených poznávacích aktivít je naša neschopnosť pochopiť súčasnosť práve z dôvodu „zdedenej“ iracionálnej viery v moderný plán myslenia založený na ideách nekonečného pokroku, rozumnosti sveta s univerzálnymi a kozmopolitnými hodnotami, ktorého imanentnou súčasťou boli, a stále sú, politické projekty pretvorenia človeka a sveta s univerzálnou formou vlády!

Predstava definitívneho presadenia racionalisticky založených teórií získava ideologickú dimenziu najmä vo svetle úvah o zastupiteľskej demokracii a trhovej ekonomike, ktoré majú svoj pôvod v období osvietenstva. Spojením ambície zdokonaľovania výkonu moci uplatnením zastupiteľskej a liberálnej procedúry v demokracii s iracionálnou vierou vo výrobnú a distribútorскую silu trhu sa vytvárajú všetky predpoklady pre legitimizáciu ideových, politických a hospodársko-vojenských štruktúr, ktoré predstavujú základnú os moderných západných dejín.

² Máme na mysli kapitalizmus ako systém ekonomickej organizácie založený na trhovej súťaži, pričom prostriedky výroby, distribúcie a výmeny sú v súkromnom vlastníctve riadené jednotlivcami alebo obchodnými spoločnosťami. Uvedená interpretácia priamo nadväzuje na hlavnú ideu *Lockovej* politickej teórie o nedotknuteľnosti a posvätnosti súkromného vlastníctva, ktoré je prirodzeným právom a je teda staršie ako štát, ktorý vznikol na jeho ochranu. Takáto formulácia idey súkromného vlastníctva sa objavila už v *Deklarácii práv človeka a občana* z roku 1789 vo Francúzsku a stala sa jedným zo základných pilierov právneho poriadku Spojených štátov amerických.

Používajú síce jazyk rozumu a vedy, ale v skutočnosti prioritizujú vieru³ v ideu západnej dominancie nad svetom prostredníctvom imperiálneho mocenského hegemonizmu a presadzovania strategických záujmov globálneho kapitálu. Jeden z najväčších príspevkov k dobru ľudstva, vyprodukovaný v záujme sociálneho a politického pokroku, sa v priebehu niekoľkých storočí postupne premieňa na jednu z množstva ideológií, ktorá vymedzuje definičný rámec politiky do jedného určujúceho typu demokracie s nevyhnutnou väzbou na liberalizmus a kapitalizmus a ktorého filozofický, politický či ekonomický dosah je imanentnou súčasťou procesov nazývaných globalizácia. Aj súčasné režimy moderných liberálnych demokracií sú teda presne tak, ako to bolo doteraz, presýtené ideológiou, ktorá ukladá jednotlivým kategóriám politickej teórie a praxe svoj vlastný obsah podľa určitého typu záujmov, spojených s najväčšou mocou na ich presadenie. Obsahová náplň hodnôt slobody, ľudských práv, vlády zákona či určitého zmyslu pre racionalitu a spravodlivosť sa v priebehu dejín mení, takže narábanie so spomínanými všeobecnými pojmami v procese vývinu osvietenstva niekedy môže nadobudnúť až totalitaristickú podobu: „*Všeobecne sa pociťuje, že prísľuby novoveku nám unikajú. Hnutie za osvietenosť a oslobodenie, ktoré nás malo zbaviť povier a tyrania, nás v dvadsiatom storočí priviedlo do sveta, v ktorom ideologický fanatizmus a politický útlak dosiahli extrémne rozmery, aké dejiny predtým nepoznali*“ (Belah, R., Madsen, R., Sullivan, W., Swidler, A., Tipton, S.: 1985, s. 277).

Vrcholné štádium osvieteniského modernizačného projektu politiky predstavuje preferovanie idey všeobecného pokroku, názoru o sebaoslobodzovaní človeka vedením a potrebe intelektuálnej sebvýchovy pri rešpektovaní rozdielnosti iných. V tejto súvislosti napríklad I. Berlin rozvíja názor, že program osvieteniského racionalizmu, založený na vzťahu rozumného života a rozumného, nezávislého individua, predstavuje metafyzické jadro racionalizmu, ktoré má veľmi úzky vzťah k pozitívnemu chápaniu pojmu slobody. Pojem slobody, ktorý je v ňom obsiahnutý, nie je a nemôže byť negatívnou koncepciou priestoru bez prekážok, ale je sebariadením, sebaovládaním individua ako racionálnej bytosti, ktorá používaním kritického rozumu pochopí to, čo je nevyhnutné a čo náhodné! Poznať a pochopiť nevyhnutnosť vecí znamená ovládať všetko, čoho racionálny účel chápem – oslobodzujem sa poznaním, keďže eliminujem iracionálne prejavy svojej prirodzenosti a zároveň si čokoľvek môžem racionálne zdôvodniť ako nevyhnutné.

³ Racionalistická viera v rozum často viedla k deformovaniu autentického, tzv. sokratovského racionalizmu, ktorého poslanstvo spočíva v uvedomovaní si hraníc vlastnej nevedomosti a nevyhnutnosti intelektuálnej skromnosti, sebareflexie. Dôležitú úlohu tu zohrávalo presvedčenie o možnosti poznať dokonalú pravdu na základe preniknutia k princípom, o ktorých už ďalej nie je možné uvažovať (noetický substancializmus). Paradoxne pritom vyznieva fakt, že základný racionálny postoj je výsledkom aktu viery v rozum, slobodná voľba v prospech racionálneho postoja pripúšťa svoj pôvod v iracionálnom rozhodnutí, je dokonca podmienená predpokladanou iracionálnou vierou v rozum!

Napriek mnohým pôsobivým výdobytkom pri kreovaní moderných spoločností,⁴ vychádzajúcim z tradície osvietenstva, sa však vedúci politický princíp rešpektujúci slobodu utvárať svoj život podľa vlastných predstáv ukázal ako nespoľahlivý, keďže autonómni, racionálni aktéri, využívajúci transcendentálnu slobodu a autonómiu vôle, takmer neexistujú, sú to skôr ilúzie vytvorené procesom abstrakcie a základ vedomia „rozumovo nezávislých“ jednotlivcov sa najčastejšie formuje v rodine, spoločenstve, pôvode či tradícii. Racionalisticky plánovaný štát bez akejkolvek tradície ako spojiva medzi inštitúciami, zámermi a hodnotovými predstavami jednotlivcov nie je možné vybudovať, keďže všetky zákony zahŕňajúce všeobecné princípy je potrebné pred ich uplatňovaním najprv vykladať na základe zásad odvodených z dennej praxe.⁵ Navyše, ako sme už spomínali, osvieteniská ideologická perspektíva zdôrazňovania neobmedzených možností človeka v politickom pláne univerzálneho zdokonalenia ľudstva a vytvorenia nového sveta s univerzálnou formou vlády umožňuje vznik jednotnej (povinnej) ideológie! Autentickosť idey pokroku pri realizácii všeobecného dobra tak nemusí znamenať využitie vedy a techniky na vytvorenie nového človeka a sveta, ale nadobudnúť charakter nástroja na zväčšovanie moci pri reprodukcii sveta starého. Anglický filozof a politológ John Gray v tejto súvislosti dokonca hovorí o nebezpečenstve vedeckého rasizmu a vieru v pokrok otvorene nazýva ľudskou ilúziou. História nepovažuje za vzostupnú špirálu smerujúcu k vytvoreniu lepšieho sveta, ale za nekonečný cyklus na seba vzájomne pôsobiacich premenlivých ľudských znalostí a nemenných potrieb: „*Jadrom idey pokroku je viera, že ľudský život sa s rastom vedomostí stane lepším. Omyl nie je v tom, že by sa ľudský život nedal zmeniť. Chyba je v predstave, že tie zlepšenia budú narastať*“ (Gray: 2006, s. 11). A pokračuje ďalej, keď tvrdí: „*Vedúcou tézou osvietenstva je predpoklad, že kľúčom k ľudskému oslobodeniu je narastanie vedomostí..., avšak viera v pokrok založený na raste vedomostí je sama osebe iracionálna. Medzi prijatím modernej vedy*

⁴ V súlade s étosom renesancie, reformácie a teórie prirodzených práv sa nositeľmi proklamovaných optimistických perspektív postupne stávali príslušníci strednej triedy (mešťania, remeselníci), pre ktorých bola kritika monarchie, absolutizmu a tradičnej duchovnej elity regulatívnym ideálom kreovania „nového sveta“ a výrazom vlastných politických či ekonomických záujmov. Spoločenskú hierarchiu porušila svojimi rastúcimi kompetenciami, ambíciami a bohatstvom aj ekonomicky čoraz nezávislejšia buržoázia s novou morálkou, pripisujúcou ekonomickému systému (priemysel, tok kapitálu, ekonomická sloboda, racionalita) omnoho vyššiu hodnotu než dovtedy prevládajúce hodnotové orientácie. Politická, ekonomická a morálna príťažlivosť ponúkaných pravidiel pre vrstvu „neurodzených“, následne ich kodifikácia právnymi aktmi spôsobili obrovský nárast počtu ľudí, ktorí sa snažili zlepšiť svoje životné podmienky a umožnili vytvorenie vrstvy označovanej ako „ľud“, reprezentovanej parlamentom, kde človek – občan získal status univerzálneho nepriateľa akejkolvek tyranie a obhajcu ľudských práv.

⁵ Pri ustavičnom kladení si otázok a hľadaní odpovedí na ne dospievame k skúsenostnej platforme, že akýkoľvek pokus o organizáciu vlastnej existencie nie je iba na abstraktnom rozume založeným, reálneho života sa nedotýkajúcim problémom, ale determinuje ho vzťah individuality k rozličným zoskupeniam a spoločenstvám v podobe rodiny, etnickej skupiny, národa či štátu ako vrcholne racionálneho politického aktu.

a techniky na jednej strane a uplatnením ľudského rozumu v ľudských záležitostiach na strane druhej v skutočnosti žiadna pevná súvislosť nie je. Skôr naopak – nové technológie sú schopné oživiť tú stránku ľudskej povahy, ktorá nie je a nikdy nebude racionálna. Talibanský vodca riadiaci vojenské operácie cez mobilný telefón je predsa bežná postava konca 20. storočia“ (Gray: 2006, s. 26). Nie je teda na svete moci, ktorá by zaručila, že vedľa moderného, racionálneho svetového názoru nebude rozkvitať fundamentalizmus a že dokážeme udržať technológie pod kontrolou na výlučné využitie na zlepšenie života.

Viera v schopnosť každého jednotlivca pochopiť podstatu politických rozhodnutí na základe racionálnej argumentácie pri realizácii ideálu všeobecného dobra⁶ predstavuje základný orientačný mantinel demokratickej politiky. Z dlhodobého hľadiska legitimita demokracie vlastne stojí a padá s možnosťou zachovania tejto viery a jej zdôvodnenia činmi. Pri hľadaní spôsobov uplatňovania životov jednotlivcov alebo politickej moci v demokratickom štáte považujeme za produktívny návrat k už spomínanému fenoménu mravnej vôle človeka, opierajúcej sa o silu ľudského rozumu. Ustálené myšlienkové a pojmové konštrukcie, ktoré vymedzujú limity pre liberálne demokracie neskorého kapitalizmu, nie sú schopné reflektovať rastúci nesúlad vyplývajúci z nevyhnutnosti uspokojovať rozdielne potreby sociálnych skupín s odlišným statusom! Sloboda myslieť a konať, produkt a podmienka spojenia rozumu a vôle, podobne ako demokracia alebo spravodlivosť, je jednou z politických cností, v žiadnom prípade nie jedinou a už vôbec nemusí byť pre každého rozhodujúcou, najdôležitejšou. Bez adekvátnych podmienok pre svoje využitie je v praxi plne nerealizovateľná a môže sa dokonca premeniť na bremeno pre tých, ktorí v určitých životných kontextoch potrebujú či vyznávajú ako najvyšší cieľ niečo iné. Nájdenie praktického kompromisu pri hľadaní zhody ohľadom toho, ktorý spôsob života je dobrý, znamená takmer nepreniknuteľnú prekážku spochybnením univerzálne akceptovateľnej idey všeobecného dobra, ktorú by pod ťarchou racionálnych argumentov boli ochotní všetci ľudia prijať. Pluralizmus politických princípov nás pri kreovaní moderných demokratických spoločností vlastne stavia pred etický paradox: racionálne a slobodné bytosti by mali robiť to i ono, tak a tak, a to, čo a ako robia, robiť bez obmedzení.

⁶ Idea dobra ako najvyšší ontologický, gnozeologický, mravný a politický ideál, spolu s ideou spravodlivosti, sa stala východiskom už pre názory mnohých antických autorov o štáte. Kým Sokrates spájal spravodlivosť s dobrom a múdrosťou, pretože iba oni dokážu človeku priniesť dobrý a šťastný život, jeho žiak *Platón* pokladal ideu dobra za najvyššiu a najvznešenejšiu cnosť (ideu), ktorej poznanie predurčuje jej nositeľa k tomu, aby vládol. Politická spôsobilosť pre výkon moci bola v *Platónovej* predstave ideálneho štátu podmienená múdrosťou (sofokracia, vláda múdrych) – rozhodujúcu moc má mať v štáte ten (tí), kto mnoho vie a je (sú) schopný (i) poznať najvyššiu z cností, dobro...

Určujúcou silou pôvodného demokratického ideálu bola viera v schopnosť každého jednotlivca, respektíve väčšiny ľudí pochopiť podstatu politických rozhodnutí na základe racionálnej argumentácie ohľadom toho, čo je dobré a správne. Rešpekt k jednotlivcovi, dôvera v schopnosť ľudí dospieť k racionálnym rozhodnutiam o svojich životoch a ich emancipácia výchovou a vzdelaním proti tyranii však vôbec nemusia byť samozrejmosťou, keďže vždy existovali a budú existovať ľudia s tendenciou žiť svoj život tak, ako chcú, a určité skupiny ľudí, ktorí sa budú snažiť použiť moc na prinútenie ostatných, aby konali, mysleli či cítili inak, než sami chcú. Odstránenie prekážok zabraňujúcich uspokojovaniu túžob či vytvorenie stavu, keď by ľudia netúžili po ničom, čo nemôžu dosiahnuť, síce otvára priestor pre slobodu voľby, ale na jej zabezpečenie v tejto podobe možno použiť a ospravedlniť nátlakovú silu, ktorá by bránila utváraniu nevhodných túžob, respektíve podporovala utváranie túžob „vhodných“. Už Rousseau, Tocqueville i niektorí utilitaristi⁷ upozorňovali, že v tejto situácii je možné využiť túžbu otrokov uspokojovať svoje potreby, zakryť vedomú manipuláciu s ich vedomím a prinútiť ich, aby boli slobodní a racionálni. Navyše, ako sme už naznačili, každý človek má svoju sociálnu skúsenosť a v závislosti od toho, ako naň dolieha, sa v nej nejako potrebuje vyznať a zmysluplne orientovať. Odlišnosť ľudí v miere a intenzite emocionálnych prežitkov, v zameranosti ich vôle, autentickosti pudov a vášní sa síce zjednocuje v rozume, presnejšie v dohode na tom, čo je a čo nie je rozumné, ale aj keď vo väčšine dimenzií sociálnej reality môžeme vystopovať prvok racionality, správanie človeka nikdy nie je výlučne racionálne, rozumnosť a nerozumnosť sú dve strany tej istej nedisciplinovanej ľudskej povahy. A možno nebudeme ďaleko od pravdy ani vtedy, ak povieme, že konanie človeka a smerovanie civilizácie nepostupujú v univerzálne zrozumiteľných líniách vývoja, ale poriadok a rozum do „nezmyselnej“ podstaty života zavádzame práve my ľudia, pretože náš život je procesom hľadajúcim poznanie...

Úsilie o modifikáciu prvkov cieľavedomej racionality do politickej a etickej roviny výrazne zdynamizovala politická a právna teória demokracie poskytnutím relevantnej definície zvrchovanej vôle ľudu, ktorý úplne alebo čiastočne delegu-

⁷ Ako problematický sa javí tiež vzťah medzi víziou politických (sloboda) a sociálnych (rovnosť) práv, ktorý stavia základné orientačné mantinely politiky v kontexte klasickej doktríny demokracie (viera v schopnosť každého jednotlivca pochopiť podstatu politických rozhodnutí na základe racionálnej argumentácie pri realizácii ideálu všeobecného dobra, prostredníctvom volených zástupcov, naplňajúcich vôľu ľudu) do celkom iného svetla. Napríklad Alexis de Tocqueville vo svojom diele *Demokracia v Amerike* upozornil na fakt, že radikálna implementácia demokratických mechanizmov môže viesť až k extrémom. Na rozdiel od mnohých, ktorí očakávali, že postupný vývoj rovnosti pôjde ruka v ruku s konečným zničením možnosti nastolenia tyranie vo svete, totiž chápal, že demokratický princíp, ak sa nerozvíja, má tendenciu dospieť do predtým nezažitého despotizmu, čím naznačil základný paradox demokracie – rovnosť podmienok je zlučiteľná s tyraniou práve tak ako so slobodou! Bližšie pozri: TOCQUEVILLE, A.: *Demokracia v Americe*. Praha 1992.

je svoju moc v prospech volených zástupcov. Právo mať dobrú vládu, teda byť dobre spravovaný a sám sa na vládnutí podieľať, sa tým dostalo do rozporu s logikou výkonu vlády ako nutnosti vytvárať organizované väčšiny poskytovaním konkrétnych služieb každej súhlasiacej skupine.⁸ Systém moderných zastupiteľských vlád tak nielen determinuje neviditeľnú nedemokratickosť výkonu moci, ale kupovaním podpory väčšiny vytvára predpoklady pre nový zdroj svojvôle, ktorým je nárok parlamentu na neobmedzenú suverenitu. Jeho úloha sa totiž nevyčerpáva stanovovaním a presadzovaním všeobecných pravidiel spravodlivosti, ale schvaľovaním zákonov na dosahovanie konkrétnych cieľov vlády. Hayekovskou terminológiou povedané, suverénny parlament nie je zákonodarný preto, lebo vydáva zákony, ale zákonom je všetko, čo vychádza z parlamentu. Logika fungovania politických strán pri napĺňaní vlastných záujmov uvedenú tendenciu ešte zvyrazňuje a moc jednotlivca, prípadne ľudu, honosne kodifikovanú v súlade s optimizmom osvietenenských ideálov, postupne premieňa na tragickú bezmocnosť voči moci svojich ekonomických a politických reprezentantov, presnejšie majiteľov a zástupcov politických strán!⁹ Zvrchovaný ľud úplne alebo čiastočne deleguje, teda stráca svoju moc v prospech vybraných zástupcov finančnej oligarchie a dochádza k zvráteniu pôvodnej idey zastupiteľskej demokracie na ideu zastupiteľskej oligarchie.

Kľúčovým bodom zvratu je vplyv strategických mocenských záujmov nadštátnych ekonomických inštitúcií globálneho kapitalizmu na základné štruktúry politiky v liberálnych demokraciách moderného typu. Demokratická prax dneška nadobúda charakter iluzórnej osvietenskej metafory o dokonalom racionalizme či využití pokroku ako nástroja na realizáciu výlučne optimistických vízií o novom človeku a svete, pretože je vyjadrením požiadaviek na zväčšovanie moci určujúcich štruktúr nemenných, protikladných ľudských potrieb, neohraničenej konku-

⁸ Postulovať totožnosť a vôľu ľudu či väčšiny do nejakej zmysluplnej definície nerieši, ako to naznačil J. A. Schumpeter, jednu zo základných dilem klasickej politickej teórie: „Každý, kto súhlasí s klasickou doktrínou demokracie, a v dôsledku toho je presvedčený, že funkciou demokratickej metódy je zaručovať, aby sa o problémoch rozhodovalo a politika sa utvárala v súlade s vôľou ľudu, musí naraziť na to, že aj keby bola vôľa ľudu jednoznačná a skutočná, rozhodnutia prijaté prostou väčšinou by ju často nevyjadrovali, ale prekrúcali. Je jasné, že vôľa väčšiny je práve len vôľou väčšiny, a preto nemôže byť stotožňovaná s vôľou ľudu. Ľud je totiž mozaikou, ktorú väčšina proste nemôže zastupovať.“ Bližšie pozri: SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno : CDK, 2004, s. 290.

⁹ K možným asymetriám medzi politickými a ekonomickými tendenciami v súčasných demokratických štátoch sa vyjadril G. Soros: „Som presvedčený, že šírenie trhových princípov zašlo príliš ďaleko a je príliš jednostranné. Trhová fundamentalisti sú presvedčení, že spoločným záujmom najlepšie poslúži, ak ľudia budú bez prekážok sledovať osobné záujmy. Toto presvedčenie je nesprávne..., avšak bolo povýšené na univerzálny princíp, ktorý zasahuje všetky aspekty existencie: nielen individuálnu voľbu vyjadrenú na trhoch, ale aj spoločenskú voľbu vyjadrenú v politike... Spoločenské hodnoty nenachádzajú vyjadrenie v trhoch neuspôsobených na prerozdelenie aktív podľa princípov sociálnej spravodlivosti...“ Bližšie pozri: SOROS, G.: *Otvorená spoločnosť. Reformovanie globálneho kapitalizmu*. Bratislava : Kalligram 2001, s. 145 – 146.

rencie a neobmedzeného toku kapitálu.¹⁰ Ekonomizácia všetkých sfér ľudského života v kombinácii s jej legitimizáciou v logike demokratických a liberálnych zásad v konečnom dôsledku vytvára stav sémantickej vyprázdnenosti autentickej idey demokracie a liberalizmu, keď sociálne a ekonomické mocenské pomery privilegovanej menšiny, spolu s politickými, ktoré ich upevňujú, tvoria takmer nepreniknuteľnú hrádzu pre účinné uplatňovanie sociálnych, politických a občianskych práv diskriminovanej väčšiny!

Povýšenie trhových hodnôt, určených na individuálne rozhodovanie v konkurenčnom prostredí, do pozície spoločenských, ktoré sú určené na kolektívne rozhodovanie, v žiadnom prípade nedokáže naplniť ideu občianskych cností vyžadujúcich spoluprácu aj konkurenciu! Predovšetkým špecifická tradícia individualizmu, považujúca jednotlivca za výlučnú realitu a meradlo všetkých hodnotení, podľa nášho názoru zbavuje človeka akéhokoľvek sociálneho alebo kultúrneho kontextu a v konečnom dôsledku postuluje svoju ústrednú hodnotu mimo spoločnosť. V liberalizme je teda možné chápať človeka bez vzťahu k iným ľuďom, bez príslušnosti k spoločenstvu, ľudu, národu či kultúre – slovom autonómny subjekt ako morálne a racionálne nezávislá bytosť je v liberalizme vo svojej podstate bytosťou nespoločenskou! Toto naše tvrdenie sa predovšetkým zakladá na „legitímnom práve“ človeka disponovať právami, ktoré sú obsiahnuté v jeho prirodzenosti a existencia ktorých nijako nezávisí od vytvorenia nejakou politickou alebo spoločenskou inštitúciou (vládou). Nad všetkými tu čnie sloboda ako právo robiť všetko, čo chcem, až dotedy, kým uplatňovanie mojej slobody neobmedzí slobodu ostatných – túžba, ktorej hypotetickou hranicou je taká istá túžba iného človeka. Vzostup individualizmu, pokroku a slobody tak umožnil zrod (post) modernej identity, charakterizovanej postupným rozkladom organických štruktúr holistických spoločností a relatívnou záväznosťou noriem a hodnôt vyvolaných mechanizmom všeobecnej konkurencie. Vo svetle usilovného kultivovania ilúzií o našej (liberálno) demokratickej prítomnosti a budúcnosti nás teda v zásade nemôže prekvapiť už viackrát spomínaný oligarchický étos demokracie, reálne sa odvolávajúci na legitimitu procesu sústreďovania politickej moci v rukách predstaviteľov súkromných nadnárodných byrokratických a finančných centier, stojacich nad pôsobnosťou národných parlamentov!

¹⁰ Podľa profesora Davida Harveyho povaha kríz kapitalistického systému vždy nejakým spôsobom vyplývala z procesov týkajúcich sa akumulácie kapitálu, ktorý spolu s rastom obyvateľstva tvorí od polovice 18. storočia jadro evolučnej dynamiky ľudstva. Ak teda chceme vedome urobiť svet ľudskejšim a rozumnejším, musíme v prvom rade poznať zvláštnu logiku, ktorou sa riadi pretekание kapitálu, tejto životodarnej krvi, všetkými orgánmi v telách spoločností, ktoré nazývame kapitalistickými... Bližšie pozri: HARVEY, D.: *The Enigma of capital and the Crises of Capitalism*. London : Profile Books, 2010.

Úvahy o zrode systému svetového poriadku, svetovej správy a univerzálneho ľudského spoločenstva sú staré niekoľko tisícročí.¹¹ Pri pokusoch o abstrahovanie od nekonečne zložitej podmienenosti konštruovania budúcnosti ľudstva sa natíska otázka, ako zosúladiť všeobecne akceptovateľný humanitárny program so silami, ktoré v celosvetovom meradle určujú ideologickú agendu. Je vôbec možné postaviť hrádzu globálnym trhom a nadnárodným korporáciám, ak sme povýšili osobný záujem na univerzálny princíp, zasahujúci nielen individuálnu voľbu vyjadrenú na trhoch, ale aj spoločenskú voľbu vyjadrenú v politike? Prečo spochybňovať moc nedeformovanej konkurencie pri zmierňovaní triednych antagonizmov myšlienkami o spravodlivejšom rozdelení už existujúceho bohatstva? Ako kultivovať vieru v ideál demokracie, suverénneho občianstva či transparentnosti verejných tokov v mantineloch vymedzených kapitálovými vzťahmi? Akému typu racionality vlastne demokracia zodpovedá?

Koncentrovaná manifestácia progresívnych i regresívnych prvkov v ére plnohodnotnej liberálnej demokracie nás privádza k záveru, že už spomínané osvietenenské predstavy o zastupiteľskej demokracii a trhovej ekonomike v konfrontácii s politickou realitou často vyznievajú ako falošná metafora. Pod vplyvom metód používaných na komerčné účely vznikol stav, keď sa politické a ekonomické elity v režimoch liberálnych demokracií vedome a so súhlasom voličov už nestarajú o ich skutočné potreby, ale o túžby, ktoré zároveň manipulujú a podnecujú! Tlak na zvolených politických lídrov, aby zabezpečili svojim sponzorom návratnosť investícií, totálny presun prostriedkov z verejnej do súkromnej sféry, snaha o maximálnu privatizáciu zisku a socializáciu nákladov premieňajú logiku životných súvislostí na grandiózny plán k realizácii vízie nového človeka a sveta, v ktorom sa nielen mení obsah a charakter politiky, ale v ktorom sa zužuje obsah a rozsah myslenia. Je teda len na nás občanoch, či a ako využijeme potenciál autentického občianstva, ktorým je obhajoba určitých hodnôt bez ohľadu na znovuzvolenie, kultivácia práva myslieť inak a plnohodnotné využitie sociálneho kapitálu.

Vzťah demokratických a liberálnych ideí ako základu pre praktickú politickú agendu či absolútneho ideálu, cieľa samého osebe, je vždy poznamenaný odporom alebo súhlasom určitých konkrétnych záujmov alebo abstraktných konštrukcií, ktorým majú podľa očakávania svojich tvorcov slúžiť. Vlastná, antropologicky

¹¹ Ako uvádza P. Kennedy, touto myšlienkou sa veľmi intenzívne zaoberali už starovekí čínski a grécki filozofi, stredovekí katolícki teológovia či myslitelia osvietenstva, najmä krátko pred alebo po ukončení veľkých a krvavých vojenských stretov. Vízie budúcnosti sveta z perspektívy globálnej spolupráce, obrany mieru a podpory prosperity nakoniec dospeli v roku 1945 do založenia Organizácie Spojených národov, ktorá však stelesňuje základný paradox všetkých dovtedajších pokusov – rozpor medzi ideami globálnej spolupráce a štátnej zvrchovanosti. Bližšie pozri: KENNEDY, P.: *The Parliament of Man. The United Nations and the Quest for World Government*. Allen Lane – Random House Publishing Group, 2006.

determinovaná pozícia potom poznamenáva rozmanitosť zdôvodňovacích a legitimizačných praktík moci, napríklad záujmom o najvyššie dobro (blaho) pre všetkých. Možno je tak v konečnom dôsledku ambícia hľadania slobody, spravodlivosti a lepšieho človeka (sveta) v liberálnej demokracii¹² len pomyselným mystickým kameňom mudrcov, po celé stáročia živenu predstavou dokonalého hmotného a duchovného sveta, ktorá ilustruje iluzórnu nereálnosť ľudských ambícií pri formulovaní svojich regulatívnych ideálov vo sfére ospravedlňovania (prirodzených?) nerovností. A možno je to jeden z mnohých symptómov poznania, že podstata procesu optimalizácie rozvoja osobnostných charakteristík tkvie v konkrétnych ašpiráciách jednotlivcov pri uplatňovaní svojich predstáv o šťastnom, ľudsky dôstojnom živote v intenciách zdravého spoločenského mechanizmu, ktorý čaká (ako už veľakrát doteraz) na svoje uskutočnenie. Nemali by sme však pritom zabudnúť na skutočnosť, že absencia sociálneho kapitálu a stav, keď chceme vyhovieť všetkým a vychovávať v ľuďoch morálne kvality, na základe ktorých ich budeme tlačiť k morálnej a rozumovej nespôsobilosti, môže viesť k rovnakému zotročeniu ako v najhoršej despotii či tyranii...

Táto štúdia bola pripravená ako súčasť riešenia projektu Grant VEGA 1/0658/16 *Výskum sekundárneho analfabetizmu v Slovenskej republike (stav – kontexty – perspektívy)*.

Literatúra

ASH, T. G.: *Svobodný svět. Amerika, Evropa a budoucnost Západu*. Praha – Litomyšl 2006.

ARRIGHI, G.: *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. London and New York 1994.

BELLAH, R., MADSEN, R., SULLIVAN, W., SWIDLER, A., TIPTON, S.: *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in America Life*. Berkeley 1985.

¹² Na budúcnosť Západu sa díva pomerne optimisticky T. G. Ash, pretože kríza, ktorú momentálne prežívajú jeho obyvatelia, im zároveň podľa jeho slov dáva veľkú príležitosť: „Chytíme sa jej, alebo sa bude Európa i naďalej zaoberať hlúpu predstavou, že by sa mohla stať supervelmocou schopnou konkurovať Spojeným štátom, a zmari tým svoje ciele?... Podľahne Amerika zvodom, ktoré vyplývajú z jej dominantného postavenia, budú si bohatí stále užívať a dívať sa, ako chudobní živoria a umierajú? A zostane utrpenie neslobodných slobodným ľahostajné? Ti, ktorí túžia po slobodnom svete, by sa mali riadiť pesimizmom intelektu a optimizmom vôle... Vôľa je totiž aktívna, vzdorná a bojovná. Očakávajme teda to najhoršie a snažme sa, aby všetko dopadlo čo najlepšie.“ Bližšie pozri: ASH, T. G.: *Svobodný svět. Amerika, Evropa a budoucnost Západu*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2006, s. 192.

- BERLIN, I.: Dva pojmy slobody. In: NOVOSÁD, F.: *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava 1993.
- CAHILL, K.: *Komu patrí svet*. Praha 2010.
- DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava 2001.
- DINUŠ, P. a kol.: *Spor o Marxa*. Bratislava 2011.
- DOBIAŠOVÁ, S.: *Idea v Hegelovej politickej filozofii*. Bardejov 2017.
- FUKUYAMA, F.: *Konec dejín a posledný človek*. Praha 2002.
- GBÚROVÁ, M. – DOBIAŠ, D.: *Idea liberalizmu v európskom a slovenskom politickom myslení*. Košice 2014.
- GRAY, J.: *Kaciřství. Eseje proti pokroku a jiným iluzím*. Praha 2006.
- GEUSS, R. 2001: *History and Illusion in Politics*. Cambridge 2001.
- GOŇCOVÁ, M.: *Krize demokracie ve 20. století a Evropa*. Brno 2010.
- HARVEY, D.: *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London 2010.
- HAUSER, M.: *Kapitalismus jako zombie neboli proč žijeme ve světě přízraků*. Praha 2012.
- HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha 1994.
- HORYNA, B.: *Idea Evropy*. Praha 2005.
- KENNEDY, P.: *The Parliament of Man. The United Nations and the Quest for World Government*. Allen Lane – Random House Publishing Group, 2006.
- KRNO, S.: *Od Atlantického oceánu po Egejské more*. Bratislava 2017.
- LYSÝ, J.: Dekonstrakcia demokracie: od protektívnych demokracií k preventívnej. In: DOBIAŠ, D., GOŇCOVÁ, M., GONĚC, V., LESŇÁK, S., LYSÝ, J., RYBÁŘ, R., ŠTĚRBA, R. (ed.): *Dekonstrukce demokracie?* Brno 2015.
- MANENT, P.: *Lidská obec*. Brno 2013.
- MARITAIN, J.: *Člověk a stát*. Praha 2007.
- PEKNÍK, M. (ed.): *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava 2006.
- SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno 2004.
- SHAPIRO, I.: *Skutečný svět demokratické teorie*. Praha 2012.
- SOROS, G.: *Vek omylnosti. Důsledky vojny proti terorizmu*. Bratislava 2007.
- SOROS, G.: *Otvorená spoločnosť. Reformovanie globálneho kapitalizmu*. Bratislava 2001.
- SWIFT, A.: *Political philosophy. A Begginner's Guide for Students and Politicians*. London 2001.
- ŠUTAJOVÁ, J.: Reforma verejnej správy na Slovensku s ohľadom na postavenie maďarskej národnosti. In: ŠUTAJ, Š. a kol.: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2008.

TAYLOR, CH.: *Sekulárni věk. Dilemata moderní společnosti*. Praha 2013.

TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*. Praha 1992.

ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody. Neliberálna demokracia v USA a zahraničí*. Bratislava 2010.

WILLIAMS, B.: *Na počátku byl čin. Realismus a moralismus v politické diskusi*. Červený Kostelec 2011.